

K NĚKTERÝM OTÁZKÁM PRÁVNÍ ÚPRAVY JAZYKOVÉHO PRÁVA V PRVNÍ ČSR Z NĚMECKÉHO POHLEDU

JAROMÍR TAUCHEN

Právnická fakulta Masarykovy univerzity, Česká republika

Abstrakt v rodném jazyce

Tento příspěvek zprostředkovává českému čtenáři německý pohled na některé vybrané problémy spojené s právní úpravou jazykového práva v první Československé republice. Autor se zde věnuje jak vnitrostátním, tak i mezinárodním pramenům jazykového práva, z nichž nejdůležitější náležel jazykový zákon z roku 1920. Nedílnou součástí tohoto pojednání tvoří příklady z aplikační praxe tak, aby si tak čtenář mohl korigovat svou možnou představu, že k porušení práv národnostních menšin v praxi v první ČSR nikdy nedošlo.

Klíčová slova v rodném jazyce

Jazykové právo, ochrana menšin, první ČSR, sudetští Němci, Saint Germainská smlouva.

Abstract

This contribution arranges for a Czech reader the German point of view at particular problems allied to legal regulations regarding the language rights, in the first Czechoslovakia. The author focuses on both the domestic and international sources of languages rights. One of the most important sources is the Language Act from 1920. There are lots of examples from every-day practise included in this article so the reader is able to revise his or her possible belief, that there was no such thing as breach of rights of minorities in the first Czechoslovakia.

Key words

Language right, protection of minorities, first Czechoslovakia, Sudeten Germans, Treaty of Saint Germain.

1. ÚVODEM

Cílem tohoto příspěvku je zprostředkovat českému čtenáři německý pohled na některé vybrané problémy spojené s právní úpravou jazykového práva v první Československé republice, neboť na řadu otázek nahlíží česká a německá historiografie různými očima a z různých úhlů pohledu.¹

Při zpracovávání tohoto pojednání se bylo nutno vyrovnat s jedním zásadním problémem. Německé monografie, které se zabývají právní úpravou jazykového práva a právním postavením německé menšiny v první ČSR vůbec, mají různou vypovídající hodnotu a ne vždy se jedná o seriózní práce právních historiků nebo historiků obecně. Existuje celá řada nejrozličnějších publikací, jejichž účelem je plnit politické cíle určitých zájmových skupin. Ale znát stanovisko „z druhé strany hranice Šumavy“ nám napomůže uvědomit si, že pohled na

¹ Podrobně se obrazu první ČSR ve světle německé historiografie věnuje Ferdinand Seibt v: Seibt, F. *Deutsche, Tschechen, Sudetendeutsche. Analysen und Stellungnahmen zu Geschichte und Gegenwart aus fünf Jahrzehnten*. München : R. Oldenbourg, 2002, s. 519-527.

řešení národnostních problémů v Československu nesmí být pouze jednostranný, protože tato otázka je nepoměrně složitější.

V tomto příspěvku se nevěnuji pouze zákonným ustanovením regulující jazykové právo v meziválečném Československu, nýbrž uvádím i příklady z praxe převzaté z prací pocházejících z dvacátých a třicátých let minulého století tak, aby si tak čtenář mohl korigovat svou možnou představu, že k porušení práv národnostních menšin v praxi v první ČSR nikdy nedošlo.

Jako hlavní úkol tohoto pojednání jsem si předsevzal zprostředkovat vybraná ustanovení z německé historiografie tak, aby si český čtenář udělal představu o tom, s čím v současnosti je nebo ve své době byl konfrontován jeho německý protějšek. Hodnocení pravdivosti těchto pramenů se dotýkám pouze okrajově.²

2. VYBRANÉ PRAMENY JAZYKOVÉHO PRÁVA V PRVNÍ ČSR

Po vzniku československého státu byly tzv. recepční normou převzaty rakouské právní předpisy včetně úpravy práva jazykového. Prozatímní ústava (z. 37/1918 Sb.) se této otázky nedotýkala. Až do vydání nové právní úpravy zůstal tedy v platnosti čl. 19 z. 142/1867 ř. z. (základní zákon státní o občanských právech občanů státních). Stejně tak jako práva národnostních menšin, tak i právo jazykové bylo v Československé republice založeno na pramenech mezinárodní a vnitrostátní povahy. Nejvýznamnější pramen mezinárodního práva upravující jazykové právo tvořila Smlouva mezi čelnými mocnostmi spojenými i sdruženými a Československem, podepsaná v Saint-Germain-en-Laye dne 10. září 1919 (publikována pod č. 508/1921 Sb.), která bývá v německých pramenech označována jako smlouva k ochraně menšin. O právu jazykovém se zmiňuje v hlavě šesté Ústavné listiny Československé republiky z 29. února 1920 (z. 121/1920 Sb.). Zásady jazykového práva v první ČSR stanovil zákon č. 122/1920 Sb. z 29. února 1920 (jazykový zákon), který tvořil součást Ústavní listiny. Ten byl poté v letech následujících ještě proveden několika nařízeními vlády.³

Právo na používání jazyka národnostní menšiny ve styku se státními úřady bylo možno v Československé republice dovodit pouze z jazykového zákona, nikoliv však přímo z St. Germainské smlouvy (rozs. NSS z 29. 3. 1921, č.j. 13.297/20, uveřejněno pod č. 786/1921).⁴

² Podrobněji k jazykovému právu a k postavení německé národnostní menšiny z německého pohledu blíže: Tauchen, J. K některým otázkám právního postavení německého obyvatelstva v první ČSR z německého pohledu in: Schelle, K., Vojáček, L. a kol.: Československo a Evropa. Vyjde v r. 2008.

³ Glaser označuje jazykový zákon za jeden z drastických zákonů, který schválilo revoluční shromáždění bez jakékoliv demokratické legitimace a který značně zatížil nečeské národnostní menšiny v Československu. Blíže: Glaser, K. *Die Tschechoslowakei. Politische Geschichte eines neuzeitlichen Nationalitätenstaates*. Frankfurt am Main: Athenäum Verlag, 1964, s. 44.

⁴ Podle Slapnicky splnilo Československo své mezinárodněprávní závazky vyplývající ze St. Germainské smlouvy pouze nedostatečným způsobem. Dotčená ustanovení této smlouvy Československo do svého právního řádu nepřevzalo ve stejném znění, nýbrž některá modifikovalo a některá vypustilo úplně, což považuje za porušení mezinárodněprávních závazků Československem. Blíže: Slapnicka, H. *Recht und Verfassung der Tschechoslowakei 1918 – 1938 in: Bosl, K. Aktuelle Forschungsprobleme um die Erste Tschechoslowakische Republik*. München, Wien: R. Oldenbourg, 1969, s. 99.

2.1 PAŘÍŽSKÁ MÍROVÁ KONFERENCE A SAINT GERMAINSKÁ SMLOUVA

S otázkou uznání práva na sebeurčení národů, jazykového práva a postavení příslušníků německé národnostní skupiny jsou bezprostředně spojeny výsledky Pařížské mírové konference a uzavření Versailleské a Saint Germainské mírové smlouvy.

Německá strana ostře kritizovala memoranda, která zástupci ČSR na mírové konferenci předložili, neboť jak se ukázalo, obsahovala nepravdivé a zavádějící údaje, na základě kterých uznaly západní mocnosti oprávněnost českých nároků.⁵ Memorandum č. 3 s názvem „Problém Němců v Čechách“ je pro svou klamavost německými historiky velmi ostře napadáno (a na tomto místě je nutno dodat že i po právu). Toto memorandum totiž zamlčovalo více než jeden milion Němců žijících v českých zemích a označovalo Němci obývaná území za nesouvislá. Na přiložené mapce bylo území mezi Teplicemi a Chomutovem vyznačeno jako plně osídlené českým obyvatelstvem. Připojení německých území k Německu bylo označeno z hospodářských, politických a strategických důvodů za nemožné. Československo se zavázalo k ochraně národnostních menšin s tím, že se němčina stane druhým jazykem v zemi a německá menšina nebude vystavena žádné formě národnostního útlaku.

Toto memorandum obsahovalo rovněž legendární formulaci, ve které se Československo zavázalo, že vytvoří podobný režim, jaký je ve Švýcarsku. Jak další vývoj ukázal, první ČSR se nikdy nestala druhým Švýcarskem, a proto se z německé strany stále ozývají hlasy, že ČSR nesplnila svůj slib, který dala západním mocnostem na Pařížské mírové konferenci.⁶ Memorandum č. 3 bylo zakončeno konstatováním, že Němci v Čechách netvoří žádný vhodný organizovaný celek, nedisponují žádnými politickými vůdci, kteří by měli u německého obyvatelstva důvěru, a naopak se nacházejí mezi českými Němci takoví, kteří z hospodářských důvodů upřednostňují československý stát před Německou říší.⁷ Němečtí autoři si často ve svých dílech pokládají otázku, zda by jednání Pařížské mírové konference odvíjela jiným způsobem, kdyby československá vláda uvedla o německé menšině správné údaje.⁸ Především by se však jednalo o změnu postoje americké delegace. Často bývají uváděny výroky zvláštního amerického velvyslance při mírové delegaci prof. Archibalda C. Coolidge, který byl proti připojení sudetoněmeckých území k Československu.⁹ Jako příklad budiž uveden jeden, ve kterém varuje před společnou česko-německou budoucností v ČSR, který byl pronesen po potlačení německých demonstrací 4. března 1919: „Byla-li přítomna v uplynulém listopadu v německých kruzích ochota z hospodářských důvodů vstoupit

⁵ Ohlbaum k tomu uvádí: „Beneš uvedením nesprávných čísel a map klamal při mírových jednáních Spojence o skutečné národnostní situaci v nově založené Československé republice. Československo bylo stejně jako rozbité Rakousko mnohonárodnostní stát. Beneš a jeho političtí přátelé ho chtěli přetvořit v československý, ve skutečnosti v český národní stát.“ Ohlbaum, R. *Das Genocid an der sudetendeutschen Volksgruppe in: Eibicht, R.-J. 50 Jahre Vertreibung*. Tübingen: Hohenrain-Verlag, 1995, s. 43.; k tomu dále např.: Birke, E. *Der Erste Weltkrieg und die Gründung der Tschechoslowakei 1914-1919 in: Bosl, K. Handbuch der Geschichte der böhmischen Länder*. Stuttgart: Anton Hiersemann, 1968, s. 415-438.

⁶ Např. Hoensch, J. *Geschichte Böhmens. Von der slavischen Landnahme bis zur Gegenwart*. München : C. H. Beck, 1997, s. 423.

⁷ Goldmann, R. *Die sudetendeutsche Frage auf der Pariser Friedenskonferenz*. München: Fides-Verlagsgesellschaft, 1971, s. 76.

⁸ Např. Rabl, K. *Das Ringen um das deutsche Selbstbestimmungsrecht 1918/19*. München : Verlag Robert Lerche, 1958.

⁹ Rill označuje prof. Coolidge za „advokáta“ sudetoněmeckého práva na sebeurčení. Blíže: Rill, B. *Böhmen und Mähren. Geschichte im Herzen Mitteleuropas*. Svazek 2. Gernsbach: Casimir Catz Verlag, 2006, s. 799.

společně s Čechy do určitého politického společenství, tak tato ochota nyní naprosto pominula... dnes panuje mezi těmito dvěma národy hluboké nepřátelství a nelze očekávat, že toto nepřátelství bude v blízké budoucnosti překonáno. Krev, která tekla 4. března, když čeští vojáci stříleli do masy německých demonstrujících (ačkoliv je to pouze kapka v porovnání s tím, čeho jsme byli v letech minulých svědky), bude jen těžko zapomenuta.“¹⁰

V této souvislosti se je nutno upozornit, že se předmětem kritiky z německé strany i další vojenské zásahy proti německému obyvatelstvu, např. nepokoje v Jihlavě 23. března 1920 či v Kraslicích 23. června 1921.¹¹

2.2 JAZYKOVÝ ZÁKON

Jazykový zákon, jehož vydáním mělo splnit Československo svůj závazek stanovený v St. Germainské smlouvě, vycházel z československého jazyka jako jazyka státního - oficiálního, ve kterém jednají soudy, úřady, ústavy, podniky a orgány republiky.¹² Jazykový zákon prohlásil z politických důvodů československý jazyk za jazyk státní, ačkoliv ve skutečnosti vůbec neexistoval. Měl však vyjádřit politickou jednotu Čechů a Slováků. Československý zákonodárce však v průběhu dvacátých let nepoužíval označení státního jazyka jednotně a měl-li být odlišen jazyk český od slovenského, byl použit místo slova „jazyk“ výraz „znění“. Ojedinele se lze v textech právních předpisů setkat i s výrazem „český jazyk“.¹³ Profesor na pražské německé univerzitě Fritz Sander ve své učebnici ústavního práva přebírá kritiku užívanou i v jiných německých pramenech ohledně neexistence „československého jazyka“ a týkající se rovněž povýšení slovenštiny na státní jazyk a tím jejího zvýhodnění oproti němčině.¹⁴

Podle jazykového zákona měl být v jazyce československém uveden rovněž hlavní text státovek a bankovek, ale v úvahu přicházela i úřední razítka, poštovní ceniny a všechny výsostné znaky státu (standarta prezidenta republiky apod.). Československý jazyk měla užívat branná moc jako jazyka služebního a při velení. Plné zrovnoprávnění českého jazyka se

¹⁰ Seibt, F. *Deutschland und die Tschechen. Geschichte einer Nachbarschaft in der Mitte Europas*. München: List Verlag, 1974, s. 210.

¹¹ K těmto zásahům armády blíže Salák, P., *Nebojová činnost armády /pol. 19. stol-1989/*. Disertační práce. Brno: Katedra dějin státu a práva, Právnická fakulta MU, 2007, s. 69, 70 a 80.

¹² Německé komentáře k jazykovému zákonu shodně upozorňují na skutečnost, že St. Germainská smlouva nezná jazyk československý a za oficiální jazyk považuje pouze jazyk český. Schranil, R., Janka, F. *Tschechoslowakische Gesetze. Das öffentliche Recht der Tschechoslowakischen Republik. Teil I. Die Verfassungsgesetze*. Prag: Rolandverlag, 1934, s. 402; Epstein, L. *Studien-Ausgabe der Verfassungsgesetze der Tschechoslowakischen Republik*. Reichenberg: Verlag Gebrüder Stiepel, 1932, s. 825; Epstein, L. *Das Sprachenrecht der Tschechoslowakischen Republik*. Reichenberg: Gebrüder Stiepel, 1927, s. 51.

Schranil zároveň kritizuje, že se tímto slovenský národ „nedosahující ani polovinu počtu Němců žijících v Československu“ stal národem většinovým. Zároveň poukazuje na fakt, že v jazykovém zákoně použité označení „státní, oficiální jazyk“ ne zcela odpovídá čl. 7 St. Germainské smlouvy, která uvádí jen „jazyk oficiální“. Podle jeho názoru „byl boj českého národa o státní jazyk v předválečné době zakořeněn v jeho paměti tak silně, že by se cítil ošizen o jeho nejsvětější nárok, kdyby nebyl český jazyk prohlášen jazykem státním“ (Schranil, R., *Tschechoslowakische Gesetze.*, s. 403).

¹³ Např. Nařízení vlády, jímž se uvádí v prozatímní platnost obchodní plavební smlouva mezi republikou Československou a královstvím Italským (č. 4/1922 Sb.); Nařízení vlády o nových úředních blanketech směnečných a o výměně starých úředních blanketů směnečných (č. 264/1921 Sb.).

¹⁴ To, že byl ze slovenského menšinového jazyka uměle učiněn jazyk většinový, mělo sloužit ke zvýhodnění slovanských jazyků oproti menšinovým jazykům němčině a maďarštině. Blíže: Sander, F. *Grundriss des Tschechoslowakischen Verfassungsrechts*. Reichenberg: Gebrüder Stiepel, 1938, s. 134-135.

slovenským bylo vyjádřeno tím, že slovenské podání mohlo být vyřízeno v jazyce českém a naopak.

Při aplikaci práva jazykového došlo k uplatnění dvou principů: principu personality a principu teritoriality. Princip personality platil pro jazyk státní, tedy československý, zatímco princip teritoriality platil pro jazyky národnostních menšin. Jazyková práva národnostních menšin tedy nebylo možno uplatnit na celém území ČSR, nýbrž pouze v soudních okresech, ve kterých podle posledního soupisu lidu bydlelo alespoň 20 procent státních občanů téhož, však jiného jazyka než československého. Soudy, úřady a orgány republiky v tomto soudním okrese byly povinny přijímat od příslušníků jazyka této menšiny podání v témž jazyku a vyřídit tato podání nejen v československém jazyce, nýbrž i v jazyce podání. Stejně pravidlo se uplatnilo i v případě obžaloby, kdy veřejný žalobce byl povinen vznést trestní žalobu proti obviněnému jiného než československého jazyka i v tomto jazyku. Zevní označení a vyhlášky státních soudů, úřadů a orgánů musely být v dotčených soudních okresech vyhotoveny také v jazyce příslušné národnostní menšiny. Naopak veškeré samosprávné úřady, zastupitelské sbory a veškeré veřejné korporace v celé ČSR (a to i ve všech obcích, kde nežili žádní občané české národnosti) byly povinny přijímat ústní i písemná podání učiněná v jazyku československém a v tomto jazyce je vyřizovat. V polovině třicátých let bylo v ČSR celkem 185 národnostně smíšených soudních okresů, které splňovaly hranici 20 % stanovenou jazykových zákonem. Z tohoto počtu náležela jazyková práva německé národnostní skupině ve 146 okresech.¹⁵

2.3 PROVÁDĚCÍ NAŘÍZENÍ K JAZYKOVÉMU ZÁKONU A SOUDNÍ JUDIKATURA

Jazykový zákon byl ústavním zákonem obsahujícím pouze základní zásady, jimiž se jazykové právo v první ČSR řídilo. Prováděcí ustanovení, bez kterých by samotný jazykový zákon byl nic neříkajícím právním předpisem, tak byla přenechána československé vládě. První prováděcí nařízení vydala vláda však až po pěti letech od okamžiku, kdy jazykový zákon vstoupil v platnost.¹⁶ Ve svých 101 paragrafech dávalo toto nařízení zásadám stanoveným v jazykovém zákoně konkrétní podobu.

Do jazykového práva v první ČSR zasáhla rovněž moc soudní prostřednictvím judikatury Nejvyššího správního soudu a Nejvyššího soudu, která ve svých rozhodnutích dále upřesnila a konkretizovala právo na užívání menšinového jazyka.¹⁷

¹⁵ Glück ve své práci zpochybňuje sčítání obyvatel provedené v roce 1930. Podle něj se část obyvatel obávala přihlásit se k německé národnosti z důvodu možné diskriminace ze strany státu. Tyto osoby se měly přihlásit k dvojjazyčnosti nebo uvedly státní řeč jako svou řeč mateřskou. Rovněž uvádí jako jeden z možných důvodů pro nesprávný výsledek sčítání návod pro vyplnění sčítacích dotazníků a nasazení sčítacích komisařů do německých okresů, kteří ovládali pouze státní jazyk. K ovlivnění statistik mělo také sloužit provedení přesunu vojenských jednotek bezprostředně před dnem, ve kterém mělo dojít ke sčítání obyvatelstva. Skutečný počet německého obyvatelstva v Československu dosahoval podle Glücka 3 450 000 osob, což je přibližně o 200 000 tisíc více, než uvádí oficiální československá statistika k 1. prosinci 1931. Výsledkem tohoto sčítání byly dotčeny tři soudní okresy s 50 000 československých občanů německé národnosti, kteří již nebyli oprávněni používat ve styku se státními úřady svého mateřského jazyka. Blíže: Glück, W. *Sprachenrecht*, s. 28-29.

¹⁶ Vládní nařízení ze dne 3. února 1926, jímž se provádí ústavní zákon jazykový pro obor ministerstev vnitra, spravedlnosti, financí, průmyslu, obchodu a živností, veřejných prací a veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy, pro veřejné korporace, podléhající těmto ministerstvům v republice Československé, jakož i pro úřady místní samosprávy (č.17/1926 Sb.).

¹⁷ Obsáhlý výběr judikatury k jazykovému právu je zveřejněn v: Epstein, L. *Das Sprachenrecht der Tschechoslowakischen Republik*. Reichenberg: Gebrüder Stiepel, 1927.

Právo na užívání jazyka národnostní menšiny bylo čistě osobním právem příslušníka této menšiny. Učinil-li podání za tuto osobu advokát jako její právní zástupce či obhájce, určovala se přípustnost použití jazyka národnostní menšiny podle osoby zastoupené.¹⁸ Rovněž advokátovi, který vystupoval před soudem jako zmocněnec třeba již i zemřelé osoby, nepřislušelo vlastní jazykové právo.¹⁹ Pravidlo, že o aplikaci jazykového práva národnostní menšiny rozhodoval právní status zastoupeného, se prosadilo v průběhu dvacátých let také např. u soudem ustanoveného opatrovníka či u správce konkurzní podstaty.²⁰ Toto pravidlo bylo v praxi pro občany německé národnosti diskriminující, neboť pokud by např. chtěl Němec svojí českou manželku zastupovat v soudním řízení týkající se urážky na cti (v příslušném soudním okrese s 20 % německou menšinou), musel by používat státní jazyk. Samozřejmě největší význam mělo toto pravidlo pro advokáty, protože je také znevýhodňovalo v jednání oproti jejich českým kolegům. Příkladem může být německý advokát v německém jazykovém okrese, který ve sporu zastupuje např. francouzskou či anglickou stranu. Tomuto advokátu není umožněno používat před soudem německého jazyka a je zákonem donucen užít československý jazyk. Stejně tak by musel použít státní jazyk, když by před soudem obhájoval říšského Němce nebo by vyhotovil žalobu rakouské obchodní společnosti.²¹ Tento přístup vedl k tomu, že němečtí advokáti byli hospodářsky znevýhodněni, protože výše uvedené subjekty daly přednost jejich českým kolegům. Paradoxní se z dnešního pohledu může zdát skutečnost, proč nebylo umožněno jednat zástupcům zastoupených osob v jejich mateřském jazyce, když v některých západočeských soudních okresech žilo přes 90 % německého obyvatelstva a soudy by tak s přijetím podání a jeho vyřízením v německém jazyce neměly sebemenší problém?

Jak je patrné z následujících rozhodnutí, soudní moc v otázkách jazykového práva nerozhodovala jednotně. Podle rozhodnutí NSS z roku 1923 náleželo právo na užívání menšinového jazyka občanovi cizího státu, pokud tento občan náležel k národnostní menšině, která se vyskytovala na území Československé republiky.²² Naproti tomu Nejvyšší soud v roce 1930 rozhodl, že cizinci nepožívají privilegií jazykových menšin, a to i přes skutečnost, že jim v jiných záležitostech správní orgán právo na používání jazyka národnostní menšiny přiznal.²³

Jazyková práva národnostních menšin nenáležela v první ČSR jenom fyzickým osobám, nýbrž i osobám právnickým a jim podobným právním subjektům (např. veřejné obchodní společnosti), samosprávným úřadům, zastupitelským sborům, církevním úřadům a jiným korporacím. Při písemném styku se zpravidla posuzovalo podání podle toho, v jakém jazyce bylo sepsáno. Vznikla-li však pochybnost o tom, zda strana podávající návrh je příslušníkem menšinového jazyka, v němž bylo učiněno podání, vyžádal si soud nebo úřad ústní či písemné prohlášení strany. Učinila-li strana o jazykové příslušnosti a znalosti nepravdivé udání, mohla jí být na základě nařízení provádějící jazykový zákon uložena pořádková pokuta do 1000

¹⁸ Rozsudek NSS z 29. 3. 1921, č.j. 13.297/20, uveřejněno pod č. 786/1921.

¹⁹ Rozsudek NSS z 13. 6. 1922, č.j. 8024, uveřejněno pod č. 1416/1922.

²⁰ Rozsudek NSS z 10. 10. 1927, č.j. 21.260/26, uveřejněno pod č. 6783/1927 a rozsudek NSS z 15. 1. 1929, č.j. 29.648/28, uveřejněno pod č. 7687/1929.

²¹ Tyto příklady dokládající znevýhodnění advokátů německé národnosti převzaty z: Glück, W. *Sprachenrecht*, s. 32.

²² Rozsudek NSS z 14. 2. 1923, č.j. 2607, uveřejněno pod č. 1968/1923.

²³ Rozsudek NS z 25. 4. 1930, č.j. Co 8/30, uveřejněno pod č. 9854/1930.

Kč.²⁴ U právnických osob se při stanovení jednacího jazyka přihlíželo k tomu, v jakém jazyce byly tyto osoby zapsány ve veřejném rejstříku, anebo jaký měly jednacím jazyk podle stanov, jednacího řádu, nebo jiných vnitřních předpisů.

3. JAZYKOVÉ PRÁVO NĚMECKÉ MENŠINY V OSOBNÍM A OBCHODNÍM STYKU

Československá státní moc byla při úpravě jazykového práva vázána ustanovením čl. 7 odst. 3 St. Germainské smlouvy (z. 508/1921 Sb.), podle kterého nebude ukládat československým státním občanům žádná omezení, pokud jde o volné užívání jakéhokoli jazyka ať již ve stycích soukromých nebo obchodních či ve věcech týkajících se náboženství, tisku a veřejných projevů jakéhokoli druhu nebo při veřejných shromážděních. Do vnitrostátního práva však toto ustanovení St. Germainské smlouvy nebylo převzato ve stejném znění, nýbrž výhrada byla implementována do čl. 128 odst. 4 Ústavní listiny (z. 121/1920 Sb.), podle kterého byly státní orgány oprávněny z důvodů veřejného pořádku a bezpečnosti státu i účinného dozoru výše uvedená práva omezit. Stejně jako již ve výše uvedených případech se stalo neúplné převzetí St. Germainské smlouvy do československého právního řádu a z toho vyplývající porušení zásady rovnosti před zákonem předmětem kritiky německé odborné literatury.

Prováděcí nařízení k jazykovému zákonu z roku 1926 obsahovalo rovněž výhradu veřejného pořádku ve vztahu k používání menšinového jazyka. Žádal-li to veřejný zájem, aby byl použit státní jazyk Československé republiky, mohl politický úřad tam, kde korporace nebo jiné osoby oznamují něco veřejnými vyhláškami nebo označují nápisy pro potřebu obecnosti nemovitosti nebo jiné předměty, určené k veřejnému užívání, uložit, aby vyhláška nebo označení bylo vyhotoveno i ve státním jazyce, a ustanovit při tom úpravu a umístění textu ve státním jazyce. Tak např. na základě rozhodnutí živnostenských úřadů opírající se o toto ustanovení a s odvoláním se na § 54 odst.2 živnostenského řádu (z. 227/1859 ř.z.) byli provozovatelé hostinské živnosti povinni v německých jazykových soudních okresech používat označení živnosti ve státním jazyce a vést v něm rovněž jídelní lístek.²⁵ Z německé strany byla kritizována skutečnost, že naopak nebyla vydávána rozhodnutí, která by uložila povinnost českým provozovatelům hostinských živností v německých oblastech vést jídelní lístek a označení podniku rovněž v němčině. Poukazováno však bylo především na zřejmé porušení čl. 128 odst. 3 Ústavní listiny, kdy bylo pražským Němcům zakazováno uvádění nápisů v německém jazyce a v kavárnách a restauracích nebylo možno vést jídelní lístek v němčině. Až od konce dvacátých let se situace v tomto ohledu zlepšila.²⁶

²⁴ Glück ve svém pojednání o československém jazykovém právu kritizuje právě toto ustanovení s odkazem na skutečnost, že znalost jazyka je vždy relativní. „Československý občan německé národnosti může hovořit českým jazykem, přesto nemusí být schopen v tomto jazyce sepsat podání. Kdo z vrozené skromnosti udá jen částečnou znalost českého jazyka, zatímco úřad je přesvědčen o opaku, bude mu uložena pokuta. Pokud bude tato osoba pod hrozbou sankce donucena vypovídat před soudem ve státním jazyce, ztratí tímto schopnost pohotově reagovat, čímž bude v jednání značně znevýhodněna.“ Uložení sankce považuje Glück za protiprávní. Blíže Glück, W. *Sprachenrecht*, s. 31.

²⁵ Glück dále uvádí, že němečtí hostinští byli nuceni zaměstnávat osobu, která byla schopna komunikovat v československém jazyce. Povinnost k označení ve státním jazyce se netýkala pouze vnějších ploch živnosti, nýbrž i jednotlivých místností, jako např. jídelna, spolková místnost, toalety či místnosti pro hraní biliardu. Blíže Glück, W. *Sprachenrecht*, s. 41-42.

²⁶ Schranil, R. *Tschechoslowakische Gesetze.*, s. 359.

Obdobná povinnost jako u provozovatelů hostinské činnosti stíhala i provozovatele kin a divadel. Všechny nápisy v těchto podnicích i označení divadla samotného bylo nutno na prvním místě uvádět ve státním jazyce. Stejně pravidlo se vztahovalo i na plakáty propagující program kin a divadel a německé, maďarské a polské filmy musely být opatřeny českými titulky, aby český návštěvník mohl sledovat průběh jednání.²⁷ Často se v německé literatuře popisující úpravu jazykového práva v určité oblasti objevují statistiky počtu československých občanů německé národnosti, jejichž účelem bylo poukázat na zanedbatelné množství žijících česky hovořících občanů v dané oblasti a z toho plynoucí porušení práv německé menšiny. Příkladem může být zákon o lázeňských místech (č. 38/1868 čes. z. z.) podle kterého lázeňská města Karlovy Vary, Mariánské Lázně, Františkovy Lázně a Teplice-Šanov musela na svých lázeňských zařízeních uvádět na prvním místě označení ve státním jazyce, dále v tomto jazyce vést lázeňské seznamy, programy lázeňské hudby a českým hostům vyhotovit potvrzení o lázeňském poplatku v českém jazyce. V této souvislosti je uvedeno sčítání obyvatel z roku 1930 v těchto čtyřech městech, z něhož je patrné, že českoslovenští občané německé národnosti tvořili přes 90 % obyvatelstva.²⁸

Odkaz na veřejný zájem a s tím spojená povinnost označování státním jazykem byl prosazen např. u lékáren, veřejných i soukromých nemocnic, sanatorií, hřbitovů a krematorií.²⁹

4. JAZYKOVÁ ZPŮSOBILOST STÁTNÍCH ZAMĚSTNANCŮ

Požadavek znalosti československého jazyka státních zaměstnanců v první Československé republice patřil a nadále patří v německé literatuře mezi jedny z nejuváděnějších opatření, které značně poškodily postavení některých československých občanů německé národnosti.³⁰ Na základě § 1 jazykového zákona z roku 1920 měly být vydány podrobnější předpisy o obligatorní znalosti československého jazyka u úředníků a státních zřízenců, jakož i u úředníků a zřízenců státních ústavů a státních podniků. K vydání prováděcího nařízení došlo až za šest let v roce 1926. V hlavě šesté byly uvedeny požadavky týkající se jazykové

²⁷ Provozovat kino bylo možné pouze na základě získání licence (nař. z 19. září 1912, č. 192/1912 ř.z.) a její udělení náleží pouze volnému uvážení příslušného úřadu. NSS v roce 1934 rozhodl, že se nejedná o porušení jazykového práva, když úřad v souvislosti s udělením licence uloží určité podmínky, týkající se používání státního jazyka (Rozsudek NSS z 9. 3. 1924, uveřejněno pod č. 4853/1934).

²⁸ Blíže Glück, W. *Sprachenrecht*, s. 44.

²⁹ Němečtí autoři i představitelé německé politické reprezentace v Československu vehementně kritizovali postup českých orgánů, týkající se jazykových práv národnostních menšin v oblasti pohřebnictví. Příkladem může být parlamentní interpelace poslance Dr. Fritze Köllnera z 12. května 1937, týkající se nedodržování jazykových práv německé menšiny v Praze. Pražský primátor Dr. Baxa měl v r. 1933 vydat nařízení, podle kterého urny v pražském krematoriu nesměly na sobě nést německé nápisy, a to ani slova na rozloučenou „*Ruhe sanft*“ (Spi sladce). V tomto nařízení města Prahy viděli němečtí představitelé zásah do lidských a ústavních práv, týkající se svobodného používání jazyka německé národnostní menšiny v osobním a obchodním styku a porušení závazků ČSR vyplývajících ze St. Germainské smlouvy. (Interpelace otištěna v: Glück, W. *Sprachenrecht*, s. 178).

Na stejnou věc upozornil v Poslanecké sněmovně i poslanec Hans Krebs, který situaci na poli jazykového práva v Československu přirovnával dokonce k době předbřeznové. Podle případu jím uváděným vydala policie příkaz, podle kterého musel být ze hřbitova v městečku Trmice odstraněn náhrobní kámen nesoucí nápis: „*Ruhe sanft in deutscher Erde*“ (Spi sladce v německé zemi). Tento nápis měl mít podle mínění policejního úřadu v Ústí nad Labem provokující charakter a byl nepřátelsky namířen proti státu, proto policie vyzvala pozůstalé pod pohrůžkou uložení policejní pokuty, aby tento německý nápis z náhrobku odstranili (viz. příloha k těsnopisecké zprávě k 196. schůzi Poslanecké sněmovny NS z 21. června 1932).

³⁰ K tomu např. Adamovich, L. *Grundriss des tschechoslowakischen Staatsrechtes*. Wien: Österreichische Staatsdruckerei, 1929, s. 86.

způsobilosti státních zaměstnanců a orgánů, které spadaly pod ministerstva uvedená v názvu tohoto nařízení.

K jakékoliv službě (definitivní, zatímní, přípravné, výpomocné, smluvní) mohl být u všech soudů, úřadů a ústavů³¹ nově ustanoven, připuštěn nebo jmenován jen ten, kdo plně ovládal státní jazyk tak, že byl schopen samostatně vykonávat svůj úřad a jednat se stranami. Tato podmínka se rovněž vztahovala na jmenování odborných soudců (laiků) a na přísedící u soudu. Jak německá literatura upozorňuje, mělo toto ustanovení za následek, že jako soudci z lidu byly jmenovány osoby české národnosti, což u německé národnostní skupiny neposilovalo důvěru v nezávislost československé soudní moci.

Paragraf 60 prováděcího nařízení k jazykovému zákonu sice nestanovil požadavek znalosti československého jazyka pro státní ústavy a podniky, ale na základě § 12 byly povinny úřadovat a vydávat vyhlášky v československém jazyce. Z tohoto důvodu byla požadována znalost státního jazyka rovněž po vyšších vedoucích úřednících těchto podniků. Po dělnících státních podniků (např. státních dolů) se samozřejmě znalost československého jazyka nevyžadovala. Toto prováděcí nařízení se však nevztahovalo na dva nejdůležitější podniky v první ČSR, a to na státní dráhy a poštu, protože tyto podniky nespádaly do působnosti ministerstev, na které se toto nařízení vztahovalo. Vedení státních drah tak ustanovilo v roce 1923 svým výnosem československý jazyk jazykem služebním, obdobně požadovalo ministerstvo pošt interním pokynem pro poštovní úředníky znalost státního jazyka. Jak uvádí Glück, důsledkem těchto opatření byl úbytek německých úředníků vykonávajících službu u drah a pošt o 50 %.³² Zároveň na příkladech z tisku dokládá, že zaměstnávání českých úředníků u pošt a železnice bez základní znalosti němčiny v ryze německých soudních okresech, kde jejich podíl německého obyvatelstva činil přes 90 %, vyvolávalo značnou nelibost u československých občanů německé národnosti, protože se na poště či na nádraží nebyli schopni dorozumět.³³ Jiní autoři považují přeložení českých úředníků do německých

³¹ Toto ustanovení se vztahovalo pouze na úřady podřízené ministrům vnitra, spravedlnosti, financí, průmyslu, obchodu a živností, veřejných prací a veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy Československé republiky.

³² Podle uvedených statistik bylo v roce 1921 zaměstnáno u železnice 26 460 německých úředníků, v roce 1930 již jen 14 016. V roce 1921 bylo u poštovních úřadů zaměstnáno 10 022 osob, v roce 1930 již jen 5897. Správa železnic zaměstnávala 12,4 % Němců, pošta 13,1 % Němců, což neodpovídalo národnostnímu podílu německé národnostní menšiny, která činila 22,32 %. Blíže: Glück, W. *Sprachenrecht*, s. 189-190.

³³ Pro ilustraci budiž uvedeny zprávy z dobového tisku:

„V Březové u Svitav, jejíž okolí je z 85 % německé, není možné na tamějším poštovním úřadě, který je obsazen jen českými úředníky, obdržet informaci v německém jazyce“. (Die Zeit, 14. ledna 1937)

„Dopis podaný v Sokolově a určený německé adresátce do Písku byl vrácen zpět odesílateli. Oslovení ‚Frau‘ v adrese bylo přeškrtnuto a nahrazeno slovem ‚paní‘ a u příjmení byla doplněna koncovka –ová. Obálka byla opatřena poznámkou: ‚piště českou adresu‘.“ (Die Zeit, 15. července 1937)

„Z města Hansdorf byl odeslán dopis do Otice s uvedením přesné poštovní adresy příjemce. Když se dopis dostal na poštovní úřad v Oticích, bylo německé označení ‚Ottendorf‘ škrtnuto, nahrazeno českým názvem ‚Otice‘ a opatřeno otazníkem. Dopis byl vrácen odesílateli jako nedoručitelný“. (Die Zeit, 27. července 1937)

„Ve Štědré ve Žlutickém okrese prodává jízdenky žena, která neovládá německý jazyk. Není výjimkou, když tato žena musí vyhledat třetí osobu, která rozumí oběma jazykům, aby se mohla s cestujícím vůbec dorozumět. Přitom leží Štědrá v ryze německé oblasti a 98 % cestujících ze Štědré jsou německé národní příslušnosti.“ (Die Zeit, 18. listopadu 1936)

Tyto případy byly uveřejněny v: Glück, W. *Sprachenrecht*, s. 106-115.

okresů za „předvoj úmyslné ‚čechizace‘ tohoto území a prosazení rychlé ‚degermanizace‘“, kterou Masaryk v roce 1919 vyhlásil.³⁴

Uchazeč o úřednické místo ve státní správě byl povinen prokázat znalost státního jazyka buď vysvědčením z veřejného učiliště s vyučovacím československým jazykem, nebo vysvědčením, že vykonal některou praktickou zkoušku pro svůj služební obor zcela nebo částečně ve státním jazyku, případně vysvědčením o zkoušce vykonané před zvláštní zkušební komisí. Soudci, úředníci, čekatelé a jiní zaměstnanci byli povinni prokázat podle čl. 62 prováděcího nařízení k jazykovému zákonu do šesti měsíců od nabytí jeho účinnosti (tj. do 4. srpna 1926), že znají státní jazyk. Pokud výše uvedené osoby v ustanovené lhůtě neprokázaly náležitě znalosti státního jazyka, nemohly zastávat samostatné či vedoucí místo, ani být jmenovány do vyšší hodnostní třídy. Neznalost státního jazyka byla pokládána za důvod, aby byl soudce, úředník nebo jiný zaměstnanec považován za trvale nezpůsobilého dále zastávat své služební místo a aby byl přeložen na trvalý odpočinek. U smluvních zaměstnanců bez znalosti státního jazyka ukládalo prováděcí nařízení povinnost služební poměr s takovými osobami rozvázat. Pokud soudce odpíral vykonat jazykovou zkoušku ve stanovené lhůtě nebo jinak vykázat znalost státního jazyka, představovalo toto jednání důvod, aby jej kárný soud dal do výslužby pro nezpůsobilost úřadovat.

Naproti tomu v soudních okresech s více než 20 procenty státních občanů téhož, však jiného jazyka nežli československého, jakož i u sborových soudů a úřadů nadřízených soudům a úřadům v oněch okresech, měli být podle prováděcího nařízení k jazykovému zákonu ustanoveni podle potřeby soudci, úředníci a jiní zaměstnanci, kteří by byli způsobilí úřadovat a jednat se stranami také v jazyce této jazykové menšiny. Tento český úředník však nebyl povinen skládat žádnou obligatorní jazykovou zkoušku před komisí, pouze dostáčovalo, že znalost jazyka národnostní skupiny prokázal předložením vysvědčením dokládající jazykovou znalost. Neexistence právního předpisu, který by ukládal povinnost, aby čeští úředníci sloužící v německých okresech dostatečně ovládali i německý jazyk, vedla v praxi k nemožnosti prosazení práva národnostních skupin, vyplývající z § 2 jazykového zákona (přijetí a vyřízení podání v jazyce národnostní skupiny). Německá literatura opět uvádí konkrétní případy z denního života, na kterých demonstruje jazykové schopnosti úřednictva v okresech obývaných německou národnostní skupinou a z nich dovozuje neefektivní ochranu jazykových práv německé menšiny.³⁵

³⁴ Schickel uvádí, že se počet zaměstnanců německé národnosti u pošt snížil mezi léty 1921 – 1930 o 41,2 %, u drah o 40,2 %, u všeobecné zprávy o 49 % a konečně u důstojníků z povolání o 70,4 %. Podíl českého obyvatelstva narostl oproti tomu mezi léty 1910 – 1930 v Karlových Varech z 0,3 na 4,3 % a v ústí nad Labem z 5,6 na 20 %. Blíže: Schickel, A. *Deutsch-slawische Nachbarschaft im 20. Jahrhundert in: Eibicht, R.-J. 50 Jahre Vertreibung*. Tübingen: Hohenrain-Verlag, 1995, s. 80.

³⁵ „Nedostatečná znalost německého jazyka karlovarských policistů se prokázala v těchto dnech před soudem, kde dotčení policisté byli přizváni jako svědci. Policista L. pod přísahou prohlásil, že žije více jak rok v Karlových Varech a němčině rozumí jen velmi málo a zde používanému dialektu nerozumí vůbec. Totéž vypověděl i jeho kolega J. L. Policejní inspektor K., který slouží v Karlových Varech již několik let, odůvodnil chybnou protokolaci jeho výpovědi s tím, že rozumí jen velmi špatně německy.“ („Die Zeit“ 12. června 1936 – článek: „fakta žalují“)

„K .S. byl ustanoven daňovým exekutorem v Plané (soud. okres s více jak 90 % Němců), ačkoliv neovládal německý jazyk. Aby byl tento nedostatek alespoň částečně odstraněn, napsal mu jeho nadřízený nejběžnější výrazy s tím, že je jeho úkolem se je naučit nazpaměť. On však přesto nebyl schopen v rozhovoru s daňovými poplatníky vytvořit jednoduchou německou větu.“ („Die Zeit“ 26. srpna 1936, článek: „Když daňový exekutor neovládá němčinu“)

Tyto případy byly uveřejněny v: Glück, W. *Sprachenrecht*, s. 192-193.

Právní ustanovení týkající se požadavků na jazykovou znalost státního jazyka, která neměla oporu v jazykovém zákoně, obsahoval zákon o dopravě motorovými vozidly a jich zdanění (č. 77/1935 Sb.) a prováděcí nařízení k tomuto zákonu (č. 153/1935 Sb.). V podnicích provozujících hromadnou dopravu osob musel být personál, který přicházel do styku s cestujícími, pro tento služební styk přiměřeně znalý státního jazyka. Kdo byl do podniku k této službě přijat již před 31. prosincem 1932, musel znalost státního jazyka doložit dodatečně do 31. prosince 1935. Na opačné straně měl být personál v okresech s jazykovou menšinou ve služebním styku s příslušníky dotčeného menšinového jazyka přiměřeně znalý tohoto jazyka. Rozdíl byl však v tom, že příslušný úřad byl oprávněn přezkoumat jazykovou znalost pouze československého jazyka, ne již však jazyka dotčené národnostní menšiny, v čemž opět bylo možno spatřovat nedostatečnou ochranu jazykových práv menšin žijících na území Československé republiky.

5. ZÁVĚREM

Skutečná situace v ČSR byla taková, že českoslovenští občané německé národnosti nebyli ani bez práv, ani pronásledováni, aby je musel zachránit jen zásah Německé říše a na straně druhé nechránila ČSR práva národnostních menšin tak důsledně, jak se o tom světovou veřejnost snažila sama přesvědčit.

Československé ústavní právo i správně právní předpisy regulující oblast ochrany národnostních menšin byly standardními právními normami té doby. Jejich nedostatkem bylo, že ponechávaly velký prostor pro rozhodování jednotlivým státním úřadům nebo orgánům územních samospráv, jejichž představitelé záměrně jazyková práva německé národnostní skupiny porušovali, což je možné doložit na základě celé řady individuálních právních aktů. Samy právní normy nemohly kazuisticky do detailů regulovat všechny situace, ke kterým mohlo v každodenní realitě dojít. Bez ochoty a vůle ke společnému soužití se všechny právní předpisy mýjely účinkem.

Literatura:

- Adamovich, L. Grundriss des tschechoslowakischen Staatsrechtes. Wien: Österreichische Staatsdruckerei, 1929, 517 s.
 - Bosl, K. Aktuelle Forschungsprobleme um die Erste Tschechoslowakische Republik. München, Wien: R. Oldenbourg, 1969, 210 s.
 - Eibicht, R.-J. 50 Jahre Vertreibung. Tübingen: Hohenrain-Verlag, 1995, 509 s., ISBN 3-89180-041-X.
 - Epstein, L. Studien-Ausgabe der Verfassungsgesetze der Tschechoslowakischen Republik. Reichenberg: Verlag Gebrüder Stiepel, 1932, 936 s.
 - Epstein, L. Das Sprachenrecht der Tschechoslowakischen Republik. Reichenberg: Gebrüder Stiepel, 1927, 353 s.
-

- Glaser, K. Die Tschechoslowakei. Politische Geschichte eines neuzeitlichen Nationalitätenstaates. Frankfurt am Main: Athenäum Verlag, 1964, 305 s.
- Glück, W. Sprachenrecht und Sprachenpraxis in der Tschechoslowakischen Republik. Halle: Max Niemeyer Verlag, 1939, 382 s.
- Goldman, R. Die sudetendeutsche Frage auf der Pariser Friedenskonferenz. München: Fides-Verlagsgesellschaft, 1971, 140 s.
- Hoensch, J. Geschichte Böhmens. Von der slawischen Landnahme bis zur Gegenwart. München : C. H. Beck, 1997, 581 s., ISBN 3406416942.
- Rabl, K. Das Ringen um das deutsche Selbstbestimmungsrecht 1918/19. München : Verlag Robert Lerche, 1958, 228 s.
- Rill, B. Böhmen und Mähren. Geschichte im Herzen Mitteleuropas. Svazek 2. Gernsbach: Casimir Catz Verlag, 2006, 1224 s., ISBN 3-938047-21-6.
- Sander, F. Grundriss des Tschechoslowakischen Verfassungsrechts. Reichenberg: Gebrüder Stiepel, 1938, 504 s.
- Seibt, F. Deutsche, Tschechen, Sudetendeutsche. Analysen und Stellungnahmen zu Geschichte und Gegenwart aus fünf Jahrzehnten. München: R. Oldenbourg, 2002, 570 s., ISBN 3-486-56675-X.
- Schranil, R., Janka, F. Tschechoslowakische Gesetze. Das öffentliche Recht der Tschechoslowakischen Republik. Teil I. Die Verfassungsgesetze. Prag: Rolandverlag, 1934, 587 s.

Kontaktní údaje na autora – email:

tauchen@mail.muni.cz